

GÜNÜMÜZDEKİ SOSYAL GÜVENLİK KURUMUNUN TARİHSEL KÖKENİ HAKKINDA ÖZET BİR TAHLİL

A BRIEF ANALYSIS OF THE HISTORICAL ROOTS OF THE CURRENT SOCIAL SECURITY INSTITUTION

*Hadi SAĞLAM**

ÖZET: *Sosyal güvenlik kavramı, farklı toplumsal kültürlerde nitelik ve nicelik değişse de aynı gayenin tahakkuku için farklı disiplinlerde organize edilmiştir. Ancak günümüzde sosyal gelişme ve değişimler karşısında “sorumluluk hukuku” yeniden yorumlanmış, “kusursuz sorumluluk ilkesinin” hukukî kabulü, farklı “sosyal güvenlik organizasyonlarına” zemin hazırlamış ve yeni yapılanmaları da beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda ferdi nitelik taşıyan “sorumluluk hukuku” ile sosyal nitelik taşıyan “dayanışma hukuku” yan yana getirilmiştir.*

İslâm, bireyler arasında “sosyal adaleti” sağlamak için “Müslümanlar kardeştir.”, “Allah adâleti, iyilik yapmayı ve yakınlarla yardım etmeyi emreder.” ayetleri gereği, âdetâ müslümanın müslümana zimmetlendiği, müteselsilen sorumlu (kefil) kılındığı bir toplumu hedeflemiştir. Bu bağlamda İslâm ve Hz. Peygamber, insanlık adına emniyet ve güvendir. Hz. Peygamber (s.a.v.), bütün insanlığı kendisine zimmetli ve kendisini de bütün insanlıktan sorumlu görmüştür.

Mâlî fedakârlıklarla ifâ edilen dinin paylaşım yönü, günümüzde bireysel ve toplumsal sorumluluk bilincinin yozlaşması neticesinde en çok unutulup ihmal edilen hususların başında gelmektedir. Hâlbûki günümüzde, tabî ve sosyal nitelikteki *biyolojik ve iktisadî tehlikelerin* arttığı, bu tehlikelere karşı üretilen çözümlerin ise *devletlerin kalkınmışlık seviyesini gösterdiği* de bir gerçektir. *Sosyal hukuk* alanındaki bu *tehlikelere* karşı İslâm dininin neleri önerdiği, bu alanda ne tür araçları öngördüğü merak konusu olmuştur. İslâm’ın öngördüğü toplumda ilke, *tehlikede iştirak, nimette taksimatır*. Günümüzdeki sosyal güvenliğin temelleri, dünü ve bugünü, tarihsel kökeni olan özellikle *âkile kavramı* üzerinde durulacaktır.

Anahtar sözcükler: Sosyal Güvenlik, Sosyal Yardımlaşma, Sosyal Dayanışma, Âkile.

ABSTRACT: The concept of social security has been organized in different disciplines for the same purpose in various cultures, with some alterations on quality and quantity. However, today, “liability law” is reinterpreted with the social developments and changes, and the acceptance of “the principle of strict liability” paves the way for different “social security organizations” and introduces new structures. In this context, the “law of liability” which is a personal quality, and the “law of solidarity” which is a social quality, were incorporated.

Islam aims a society that muslims are responsible and guarantor of the rights of each other, in order to provide “social equity” that was emphasized by the verses such as “Muslims are brothers of each other” and “Surely Allah enjoins being just and doing of good and giving to the kindred”. Thus, Islam and its prophet are safety and assurance of the humanity. Prophet Muhammad (s.a.w) considered himself to be responsible of the all humanity.

Sharing that is performed by financial sacrifices is often neglected currently as a result of degeneration of consciousness of personal and social responsibility. On the other hand, it is a fact that biologic and financial threats are increasing in the natural and social scale, whereas solutions generated to prevent these threats indicate the level of development of a country. Suggestions and the tools by Islam in order to prevent these threats in the field of social law have been attracted interest. This situation augmented the interest on the social security tools in the law history of Islam. In this study, “akilah notion” which is a social security tool among others is analyzed with respect to the history and the future of the social security.

Keywords: Social Security, Social Assistance, Social Solidarity, Akilah

* Erzincan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslâm Hukuk Anabilim Dalı Öğretim Üyesi hadisaglam1964@hotmail.com. Bu makale Türkiye Cumhuriyeti ile Avrupa Birliği arasında KİTUP II projesi kapsamında kayıt dışının kayıt içine alınması bağlamında farkındalık yaratmak için imamlara bilgilendirme toplantılarında sunulan konuşmanın özetinin bir bölümünü oluşturmaktadır.

1. SOSYAL GÜVENLİK NEDİR

Sosyal Güvenlik nedir? Sosyal hukuk alanında geliştirilen bu müessesenin tarihi kökenlerini ve bugününü ele alacağız. Dünden bugüne geçirdiği merhaleleri ve insanlığa sunduğu görevlere değineceğiz.

Sosyal güvenlik adeta bir sığınak ve kaledir. Olası musibet yağmurlarına karşı bir şemsiye ve barınaktır. Sosyal güvenlik, bir öngörü ve tedbirdir. Sosyal güvenlik öncelikle bireyin güvenliği ile işe başlar. Bireyin bireysel olarak sosyal güvenliği, ahirette *iman sigortasıdır*. Her birey güven arar, maddi ve manevi huzur bulmak için sığınacak bir liman arar. Bu güven bireysel olarak manevi alanda iman/güven sigortası ile sağlanırken; toplumsal olarak da sosyal iman/güven sigortası ile temin edilmektedir. İman'ın, bir anlamı da hiç kuşkusuz “*emniyet ve güven*” dir.

Naslar, bireysel ve sosyal güvenlik alanında insanlığa öğütler vermiştir. Denilebilir ki, bu öğütlerin esasını bireysel ve toplumsal iman esasları oluşturur. Sosyal güvenlik, Hz. Ömer gibi büyük bir halifeye sırtında yoksul ve fakire nevale taşıttığı sistemin adıdır. “*Yazıklar olsun sana Ömer*” dediyecek derecede sorumluluğu ağır bir sistemin adıdır. Sosyal güvenlik, “Fırat ve Dicle nehri kenarında bir kurt koyuna saldırırsa Allah benden hesabını sorar” diyen Hz. Ömer'in, sorumluluk duyduğu *kusursuz sorumluluğun organizasyonundan* ibarettir.

Sosyal güvenlik, insanın onur mücadelesidir. İnsan doğup da insanca yaşama mücadelesidir. Sosyal güvenlik, işçi ile işverenin, efendi ile kölenin aynı sofrayı paylaştığı düzendir. Diğer bir ifade ile sosyal güvenlik, komşusu aç gezerken tok yatan bizden değildir, şarktaki Müslüman'ın ayağına diken batsa garptaki Müslüman'ın onun acısını duyması gerekir; söylemlerinin, kurumsal yapılanmasının bir tezahürüdür.

2. NASLARDA SOSYAL GÜVENLİK

Müslümanların Kitabı Kur'an'dır. Peygamberi Hz. Muhammed (sav) dir. Biz, bu aslı kaynaklara dayanarak şu soruların cevabını arayacağız. Kur'an ve Hz. Muhammed (sav) sosyal güvenlik alanında bize neyi önerdi ve neyi öğretti?¹ Bu bağlamda naslar sosyal güvenlik alanında ne tür çağrılar yaptı? Allah (cc), insanoğluna yeryüzünde daha çok itikadın tefessüh ettiği dönemlerde yeryüzüne doğrudan ve dolaylı olarak müdahalelerde bulunmuştur. Bir hidayet kaynağı olarak Kur'an aracılığı ile insanlığı sırat-ı müstakim yoluna çıkarmayı murat eylemiştir. Bunun içinde öncelikle ilkesel bazda insana öğütler vermiştir. Öyle ki Allah, (c.c) 13 yıl süren Mekke döneminde insanın kafa yapısını, itikadını düzeltmeye yönelik ilkeler ortaya koymuştur. Önce ahlak ve maneviyat projesinin temelleri atılmıştır. Bugün hemen her kurum da önce ilke ve esasları belirlemesine işaret edilmiştir. Önce ilke olarak doğrunun tespiti, rotanın belirlenmesinden sonra pratiğe geçilmiştir. Mekke'de öncelikle sosyal güvenliğin ilkesel temelleri atılmış olduğunu görüyoruz. Kur'an'ın getirdiği bu yeni projeler, insanlığın aklını adeta hizaya getirerek öncelikle ilkesel bir terazi kurulmasını sağlamıştır.

¹ Bakara, 2/83-177-215-220; İnsan 76/8; Beled 90/15-16; Ahzab, 33/72; Bakara, 2/195; Hucurat 49/10; Tevbe, 9/60; Bakara, 2/266; Mâide, 5/2; Buhârî, *Nikâh* 91; *Cuma* 11; *Cenâiz* 32; *İstikraz* 20; *Ahkâm* 1; Müslim, *İmâret* 20; Ebu Davud, *İmâret* 1-13; Tirmizi *Cihat* 27; Müslim, *İman* 74; Buhârî, *Nikâh* 45; *Edep* 57-58; *Ferâiz* 2; Müslim, *Birr* 28; Naslarda sosyal güvenlik içerikli pek çok nas bulunmaktadır. Biz bunların bir kısmını buraya aldık. Taf. bkz. Esed, Muhammed, *Kur'ân Mesajı Meal –Tefsir*, I, İşaret Yayınları, İstanbul 1999, s. 182; Heyet, *Kur'ân Yolu Türkçe Meali ve Tefsir*, II, DİBY, Ankara 2006, s. 208; Sağlam, Hadi, *İslâm Hukuk Tarihinde Güvenlik Kurumları*, Alim Kitapevi, Ankara 2016. S.67-77.

3. SOSYAL GÜVENLİĞİN MEKKE PROJESİ

3.1. Tevhid Projesi

Tevhid, Müslümanlar için temel umdedir. Bir olmak, bütün olmak anlamına gelen tevhid, olabildiğince kapsamlı bir kavramdır. Sosyal güvenlik açısından tevhidin tahlili, Müslümanların “*tehlkede iştirak nimette taksimat*” projesidir. Ancak bizim burada ele almak istediğimiz konu, tevhidin rububiyet ve ulûhiyet gibi itikâdî boyutu değil, ubudiyet kapsamında tevhid inancının iktisadî manada sosyal hayattaki yansımalarının nasıl olduğudur. Kur’ân’da anlatılan ubudiyet kapsamında tevhid inancı, insanı, yaratılış olarak kabiliyetli olduğu en üstün ruhî, aklî ve medenî kemâle, olgunluğa yükselteceği vurgulanır.²

Bu manada tevhid, sosyal hayatta parçalara ayrılmadan vahdeti, bir bütün olmayı ifade eden bir kavramdır. Allah’ın emirlerine tereddütsüz uymak, emirleri yerine getirmede tek vücut olmak anlamını da ifade etmektedir. Bizim burada asıl vurgulamak istediğimiz müslümanların bireysel ve sosyal sorumluluklarının tevhid ruhuyla yerine getirilmesidir. Bireylerin tevhid ruhu, Allah’ın emirlerini yerine getirmede bir vücut gibi topyekûn olmalarıdır. Bu manada *mal ve canlar tevhid ilkesi* ile tehlikelerden korunmuştur. Bu manada tevhid, sosyal yaşamda belirleyici bir ilkedir. Sosyal hayattaki sosyal güvenlik emrinin (zekâtın), tevhidi bir şuurun örnek sosyal güvenlik aracı olmaktadır. Bu bağlamda sosyal adaletin yegâne teminatı, tevhid inancıdır. Tevhid aynı zamanda birey ve toplumlar için emniyet ve güvendir.

Bu manada ubudiyette tevhid, İbrahim’in İsmail’i kurban etme isteği, Allah için *feda etmeyi feda olmayı* tevhidi bir şuurun örnek eğitim aracı olmaktadır. Sonuçta ubudiyette tevhid, müslüman olmanın gerektirdiği sorumlulukların pratikte uygulanması anlamına gelir. Tevhid inancı, eylemlerimizin nihai meşruiyet kaynağının bütün egemenliklerin üzerinde olan Allah’ın rızasını ölene dek arama bilincidir. Çünkü tevhid inancına göre oluşmuş bir bilinçle hayatı yorumlayan ve adanmışlık şuuru ile yaşayanlar için nihai amaç ve bînihâye rızai ilahiyeyi kazanmaktır.

Öte yandan gerçek mümin bollukta da darlıkta da Allah uğrunda sevdiklerinden vazgeçebilen bir erdemli şahsiyetin sahibi olanıdır.³ Bu manada tevhid bilincine sahip olana, varoluşun amacını unutturan her türlü engel tehlike sayılmıştır ve yasaklanmıştır. Tek kelime ile özetlemek gerekirse nasların zımından tevhid ruhunun hedeflediği toplumunun yapısının, *tehlkede iştirak, nimette taksimat/bölüşüm* olduğudur. Bu tevhidi ruhun amacının gerçekleştirilmesi için sosyal hayatta kardeşlik ilkesi esas alınmıştır. İslâm’ın sosyal güvenlik anlayışının odak noktası, *kardeşlik ilkesi* temelinde yükselmiştir.

3.2. Kardeşlik Projesi

Sosyal güvenliğin odak noktasını kardeşlik ilkesi teşkil etmektedir. Dünya nasıl odak noktası etrafında dönüyorsa, insanlıkta bir daire gibi üzerindeki her noktanın merkeze uzaklığı eşit kabul edilerek kardeşlik odak noktası üzerinde dönen bir yapıya sahiptir. Medine’de kardeşlik ilkesinin pratiğe dönüştürülmesine bakıldığında Yesribi, Medine yapan bir anlayışın temellerinin atıldığını görüyoruz. Aşkın değerler uğruna canlarını ve mallarını feda edebilecek bir sıratı- müstakim yürüyüşü sergileyen Medeniyet yolcuları dünyadaki asli görevlerini ifa bilincini icraata sokmuşlardır. Tabiri caizse bir ve bütün olan Ensar, iki dönüm yeri olan bir dönümünü, iki dairesi olan bir dairesini, iki odası olan bir odasını din kardeşine vererek onları kendilerine tercih etmişler; aşkın değerler uğruna fedakâr bir toplum yapısı inşa etmişlerdir. Öyle

² Muhammed Reşit Rıza, “*Allah’a İman*”, **Nasıl Bir Allah İnancı** Kur’ân Nesli E-Kitap İnanç Serisi, Kalem Dergisi, sy.8. Ağustos 1988, s. 12; Zülaloğlu, Fevzi, “*Tenzih Akidesinin Boyutları*”, **Nasıl Bir Allah İnancı**, Kur’ân Nesli, Kalem Dergisi, sy. 8. Ağustos 1988, s. 17-54.

³Âl-i İmrân 3/134-135; Mü’minun 23/7-8.

ki, Medine toplumunda kan bağıнын yerini din bağı almıştır. Bu anlayış İslâm Medeniyetinin kuruluşuna kadar üç yıl devam etmiştir. Böyle bir birlikteliğin önünde hiçbir gücün duramayacağı açıktır.

Açıkça Müslümanlar ortaya koydukları örnek davranışlarıyla ve evrensel ilkeleriyle dev bir yürüyüş sergilemişler ve insanlığı hidayet yoluna çıkarmayı başarmışlardır. Bugün de dünden örnek alınmalı ve Müslümanların içinde bulunduğu duruma karşı en az on yıllık bir din kardeşliği projesi üretilerek yeryüzündeki Müslümanların ve İnsanlığın kurtuluşuna tekrar bu projeye adım atılmalıdır.

Maalesef bugün geldiğimiz yüzyılda Müslümanlar, ulvi gayeler uğrunda medeniyet ve hukuk mücadelesi vermeleri gerekirken balıklar gibi denizlerden dışarı vuran Müslüman kardeşlerinin durumuna seyirci kalan yığınlar görüntüsü vermektedirler. Günümüzdeki Bahusus, içerisinde buldukları nimetleri dahi bu gidişle bir zaman sonra kaybedecek olan bu Müslüman anlayışın derhal sorgulanıp, asli sosyal güvenlik projesi geliştirilmesi kaydıyla çözüm önerileri geliştirilerek hayata ve insanlığa kurtuluş ve adalet sunması gerekmektedir. Günümüz müslümanları, korumasız ve çaresiz sığınacak bir liman, kendini güvende hissedecek bir çare aramaktadır. Kimsesizler, çaresizler, mustazaflar ve muhtaçlar bu manada ilahi adaletin âdeta tezahürünü beklemektedirler. Bu manada mesul olanlar nassların öğütlerine kulak vermelidirler.

3.2. Mülkiyet Projesi

İlkel olarak Müslümanlar, mülkiyete bakış felsefelerini sorgulamaları gerekmektedir. Hemen her Müslümana mal kimindir? Diye sorulduğunda, sizlere vereceği cevap Allah'ındır olacaktır. Acaba doğru mu söylemektedir? Doğrudur; Mülk, Allah'ındır. Allah malı, emanet olarak vermiştir. Eğer Müslüman emanet olan malı kendinin zannediyorsa kıyamet kopmuştur zaten. O çok sevdiği malını istese de istemese de bir gün mutlaka terk edip gidecektir.⁴

Mekke döneminde, Müslümanların kendilerine emanet olarak verilen malın mahiyeti ve tasarrufu hakkında bir *ilke* belirlenmiştir. Allah (cc) Müslümanın mülkiyete bakışını öncelikle ıslah ettikten sonra Müslümanların kardeş olduğunu ifade ederek adeta mülkiyeti ifade eden çakıl taşlarının kardeşlik çimentosu ile karıştırılıp tevhid suyu ile yoğrulup şekil verilmiş bir toplum oluşturulmasını murâd etmiştir. Böylece mülkiyet ve kardeşlik ilkeleri tevhid ruhuyla işlenerek sosyal güvenlik alanında mâlî fedakârlık yapılmasına zemin hazırlanmıştır. Bu meyanda tevhid ile ilgili bir çıkarımda bulunacak olursak, tevhid, her türlü maldan ve mülkten hâsılı her şeyden Allah için vazgeçmeyi onun uğrunda harcamayı gerektiren bir ibadettir.

Allah (cc), zengin malında fakire hak tayin etmiştir. Fakirin ve yoksulun bu hakkını devlet mutlaka alıp hak sahibine teslim etmek zorundadır. Yoksa zengin malı gasp hükmüne geçer ki bir tür riba, haksız kazanç elde etmiş olur. Böylece fakir ve yoksulun hakkı gasp edilmiş olur; şayet haksız kazanç temin edilme durumu söz konusu olduğunda ise arşın titremesi kadar büyük bir savaş zaten başlamıştır. Bunun için fakir ve yoksulun yani zayıfın hakkının alınarak hak sahibine teslim edilmesi bir devlet görevi kabul edilmiş ve sosyal güvenlik projelerinin en önemlilerinden biri olarak görülmüştür. Bu durumdan bahisle, tarih boyunca milletler bu emek ve sermaye dengesini kuramadıklarından hep savaş halinde olmuşlardır. Emek ve sermayenin pay oranları tarih boyunca toplumları hep meşgul etmiş ve sosyal barışı kurmak için emek-sermaye dengesini kurmak en önemli bir yöntem olmuştur. Bu dengeyi gerçekleştiremeyen toplumların huzur içinde olmaları ve uzun süre devletlerini devam ettirmeleri mümkün olamamıştır.

⁴ Haddi zatında insanoğlu neyi severse ondan imtihan olacağını bilmelidir. Taf. Bkz. Bakara 2/155; Âl-i İmrân 3/186; Hadid 57/20.

3.4. Sosyal Güvenlik Projesi

Hiç kuşkusuz sosyal güvenlik alanındaki proje, *vahiy ve akıl* gibi iki temel bilgi kaynağı esas alınarak yapılmıştır. Nasıl ki, insanlığın hayatı sudan oluşuyorsa, yani hayat kaynağımız H₂O ise manevi dünyamızın temeli de H₂O dur. Yani *Kur'an ve Sünnet ile Akıl* gibi araçlar kullanılarak gerçek saadeti yakalama mücadelesi verilmiştir. Vahiy ve Akıl birlikteliği adeta iki kanatlı kuş gibi insanlığı huzur ve saadete çıkaracağı kuşkusuzdur.

Mekke döneminden öncelikle infak kavramı ile ilkesel bir zihniyet yapısı oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu infak bir tür zorunlu veya ihtiyarı günümüzdeki sosyal güvenlik kavramını ihtiva eder konumdadır. İnsanlar gerek bireysel olarak kendilerini gerekse toplumun bir üyesi olarak koruma ve güvence altına girmeleri toplumsal hayatın olmazsa olmaz ilkesidir. Toplumsal bir hayat yaşamak sosyal güvenliğin en önemli öznesidir. Bunun için Mekke'de varlıklı olan veya olmayanın infak etmesinin gerekliliği ilkesi ahashap içerisinde yerleştirilmiştir.

Bu gibi örneklendirmelerden mütevellit, Mekke'de ilkesel olarak Müslüman'ın inanç yapısı, mala ve insana bakışı düzeltildi. Kamu ve insan hakkı boyutuyla ilkesel bir düzenleme yapıldı. Bütün bu düzenlemeler Müslümanların tehlikelere karşı birlikte iştirak, nimetlere karşı da taksimat yani paylaşım projesinin temelleri atıldı. Medine döneminde de bu ilkeler doğrultusunda pratiğe geçildi.

Buraya kadar sosyal güvenliğin ilkesel bazda zihniyet/inanç yapısının düzeltilmesini kısaca ele aldık. Bundan sonra Medine döneminde sosyal güvenliğin pratik uygulamasına geçilmiştir. Medine'de 10 yıl şer'i yasaların pratik uygulaması dönemi başlamıştır. Şimdi bu dönemde yapılanların açıklanmasına geçmek istiyoruz.

4. SOSYAL GÜVENLİĞİN MEDİNE UYGULAMASI

4.1. Medine Sözleşmesi

Peygamberimiz(sav), Medine'de öncelikle Mekke ve Medine'de var olan Cahiliyet örf ve adeti olan "*Âkile*" sistemini revize etmiştir. Medine sözleşmesinin 3 - 13 maddelerine bakıldığında görüleceği üzere her kabile ve akrabalar kendi aralarında birbirinin âkilesini yaparak sosyal güvenliğin temellerini atmıştır. Farklı bölgelerden gelenleri ise ayrı bir çatı altında toplayarak onları da bu sosyal güvenlik şemsiyesi altına almıştır. Peygamber (sav)'in öncelikle sosyal güvenliği bir devlet görevi olduğunu bireye anayasal bir talep hakkı doğuran uygulamayı başlatmıştır. Bu da bize sosyal güvenliğin bir insan hakkı ve bir devlet görevi olduğunun göstergesidir. Sosyal Güvenlik araçlarından biri olan âkile, bireylerin tek başına üstesinden kalkamayacağı rizikolara karşı topluca bir tedbir ameliyesi olarak görülmüştür. Günün şartlarında daha çok savaşta esir düşenler için "*fidye*" veya hataen öldürme durumunda mağdurun taraflarına ödenecek olan "*diyot*" veya müessir fiillere karşı ödenecek olan "*erş*" adındaki tazminatlar bireylerin tek başına üstesinden kalkamayacak ağır bir yükümlülük getiriyordu. İşte insanları ihtiyaçlarının esaretinden kurtarmak için geliştirilen bu yöntem insanlık için projenin pratiğe yansımaları mahiyetindedir.

İnsanoğlunun yaşamı yüzde elli rizikoyla karşı karşıyadır. İnsanın başına her zaman tabi ve sosyal nitelikli bir riziko gelebilir. Bunun için hem bireysel hem de toplumsal güvence sağlanması böylece insanın ve toplumun sürekliliği ve huzuru temin edilmesi zorunluluktur. Bunun için sosyal güvenliğin ilk dönem âkile sisteminin Medine Sözleşmesi ile anayasal güvence altına alınması, İslâm dininin de en önemli projelerinden biridir. Nitekim Allah (cc), "*Ey iman edenler...! Topluca barışa ve huzura girin..*"⁵ buyuruyor. Sosyal güvenlik topluca huzura ve barışa girmenin adıdır.

⁵ Bakara 2/208.

Peygamber dönemi Medine’de sosyal güvenlik alanında pek çok pratik uygulama görmektedir. Bunlardan bir kaçına örnek vermemiz yerinde olacaktır.

i. Sahabe anlatıyor: Yoksul düşmüştüm. Medine bahçelerinden bir bahçeye girdim. Karnımı doyurdum; biraz da evdekilere götürüyüm diye bir miktar da terekeme almıştım. Bahçe sahibi beni yakaladı. Biraz tartakladıktan sonra Rasulullah (sav)’e getirdi. Benim halimi anlattı. Rasulullah (sav) durumu dinleyince şöyle buyurdu: **“Açken doyumadın cahilken eğitmedin”**⁶ Bu hadis hemen her Müslümanın önemli bir ilkesi olsa gerektir. Açlık deyince biz genellikle biyolojik açlığı anlarız. Ancak bu kavramın bunun ötesinde bir anlam taşıdığına farkına varmalıyız. Bugün açlık sadece biyolojik değil bilakis fizyolojik açlığın önemi daha da artmıştır. Bu alanda ciddi projeler üretilmesi kaçınılmazdır.

ii. Sahabe anlatıyor. Rasulullah (sav)’le gazveye çıkmıştık. Rasulullah (sav) buyurdular ki, yanında fazla yiyeceği olan kardeşine versin. Fazla giyeceği olan kardeşine versin. Fazla biniti olan kardeşine versin. İşi o kadar ileri götürdü ki biz daha sonra sahabeler bir araya gelip toplandık ve şöyle bir karara vardık. **“Dünyada bize yetenin dışındakilerinin bizim olmadığına hükmettik”**⁷ Sosyal güvenliğin boyutlarını düşündürmesi açısından oldukça manidar bir söylem olduğu herkesçe malumdur.

iii. Yine Sahabeden biri anlatıyor. Bir gün devemi salmıştım. Öylesine tevekkül ediyordum. Allah Rasülü (sav), deveni salarak tevekkül etme, **“deveni bağlayarak tevekkül et”**⁸ buyurdular. Sosyal güvenlik bir tedbir ameliyesi olarak bir öngörü olarak karşımıza çıkmaktadır. Problemler başa gelmeden alınacak tedbirlerin lazım geldiğinin en güzel örneğini bu uygulamada görüyoruz. Bu tedbirler, ilâhî takdire müdahale değildir. Ancak bu şekilde biz, bize yüklenen bir görev olarak tedbirimizi almakta ve takdiri sahibine bırakmaktayız.

Sosyal güvenlik de bu tedbiri almanın bir yöntemidir. Nitekim şair tedbir hakkında yine de şöyle demiştir: **“Beyhudeymiş boş yere bu kadar tedbir eylemek. Bir kulun kârı değildir takdiri tebdil eylemek.”** Ancak bize yüklenen görev tedbirimizi almak takdiri ise sahibine bırakmaktır.

Sosyal güvenlik bir üst kavramdır. İnfak kavramının adeta bir karşılığı gibi durmaktadır. Sosyal güvenliği temin eden pek çok araçlar bulunur. Bu araçların bir kısmı zorunlu bir kısmı ise ihtiyaridir. Günümüzde sosyal güvenlik, sosyal sigortalar ve özel sigortalar gibi iki ayrı disipline sahiptir. Zorunlu sosyal sigortalar yanında zorunlu olmayan sosyal yardımlar ve sosyal hizmetler gibi araçları da bulunmaktadır.

5. ZORUNLU SOSYAL GÜVENLİK ARAÇLARI

Naslarda *âkile*, *kasâme*, *zekât*, *öşür*, *fitre*, *mehir*, *kefareter*, *adıklar*, *kurban* gibi pek çok zorunlu sosyal güvenlik araçları bulunmaktadır.

Zorunlu olmayan sosyal güvenlik araçları ise oldukça fazladır. *Vâkıflar*, *sandıklar*, *karz*, *ariyet*, *ihsan* gibi pek çok ihtiyari sosyal güvenlik araçları bulunmaktadır. Bu makalemizde zorunlu sosyal güvenliğin sadece âkile boyutu ele alınacaktır. Her biri ayrı bir çalışma konusu olan bu araçların her biri ayrı ayrı ele alınıp güncellenerek okuyucuların takdirine sunulacaktır. Ancak bu makalemizde zorunlu sosyal güvenlik tekniği olan âkile (sigorta) uygulamasına yer vereceğiz.

6. SOSYAL GÜVENLİĞİN KÖKLERİ VE AKİLE UYGULAMASI

Sosyal güvenliğin ilk dönem uygulanış şekli Cahiliye örf ve adeti olan âkile müessesidir. Peygamber (sav), cahiliye örf ve âdeti olan bu müesseseyi İslâm dininin ruhuna uygun bularak

⁶ Ebu Dâvud, *Cihâd*, 85; Nesâî, *Kudât*, 21.

⁷ R.Sâlihîn Hadis no: 567.

⁸ Tirmizi, *Kıyamet* 60.

devam ettirmiştir. Medine sözleşmesinde ifade ettiğimiz gibi her kabileyi kendi arasında örgütlemiştir. Cahiliye örf ve âdeti olan bu müessese insanlığın bir tecrübesi olarak İslâm dininin bünyesine uygun bir müessese olarak kabul edilmiş ve izlenilen sosyal siyaset durumu dikkat çekici bulunmuştur. Günümüzde alternatif müesseseler kurmaktan ziyade mer'i/yürürlükte olan sistemlerin tadil edilmesi, sosyal politika açısından hem daha iyi hem de tecrübe birikiminden istifade edilmesi açısından daha realist gibi görünmektedir.

Peygamber (sav) döneminde âkile müessesesi kabile ve akrabalar arasında örgütlenmiş, zamanla dağılık olan bu sigorta sistemini Rasullullah (sav), tek çatı altında birleştirilmesini önermiştir. Dağılık bulunan kabileleri tek çatı altında bir araya getirmiştir.

Günümüzde de dağılık bir halde bulunan *SSK, ES, Bağ-Kur* gibi sosyal güvenlik araçları artık tek çatı altında *SGK* olarak toplanması doğru bir uygulama olmuştur.⁹ Hz. Muhammed (sav)'in öncelikle bireylerin tek başına üstesinden kalkamayacağı rizikolara karşı o gün için toplumun geliştirdiği günün sigortası olan âkile müessesesini Medine şehir devleti için bireye kişilik ve onur kazandırması açısından anayasal bir güvenceye kavuşturması çok önemli bir durumdur. Öte yandan hemen her bireye müteşebbis gücünü artırıcı ve kendisine talep hakkı doğurucu böyle bir müessesenin kuruluşu ve bireye anayasal talep hakkı doğurması, ancak insan hakkına verilen değer ile izah edilebilir.

Sahabe döneminde âkile müessesesi daha da geliştirilmiştir. Müslüman toplumların genişlemesi ve yeni kültürlerle karşılaşması neticesinde önceden mevcut olan demografik yapının dağılması tabii olarak âkile sisteminin de kurumsal olarak yapısını değiştirmesini zorunlu kılmıştır. Çünkü dağılan kabileleri farklı memleketlere göç eden âkile üyelerini aynı çatı altında bir araya getirmek çoğu kez mümkün olamamıştır. Bunun için Hz. Ömer, âkile yorumunu aynı kütükte kayıtlı olup aynı yerden maaş alan bireyler için birbirlerine *divan* adı altında âkile olabileceğine hükümetmiştir. Nitekim Hz. Ömer, fert başına düşen milli gelir azalması, kadınların mehirleri hususunda yüksek meblağlar istenmesi karşısında rahatsızlığını dile getirmiştir. Ancak kadınların sosyal güvenliklerini temin etmesi karşısında evlilik sözleşmelerinde fazla mehir isteyen kadınları uyararak Hz. Peygamber (sav)'de kızlarını evlendirmiştir. Kızlarına ne kadar mehir tahsis ettiği ortadadır. "*Sizlere ne oluyor da yüksek meblağlar talep ediyorsunuz*" diye serzenişte bulunun Hz. Ömer'e, kadın sahabilerden bir kadının ayet okuyarak verdiği cevap dikkat çekicidir. "*Ya Müminlerin Emiri... Sen doğru söylemiyorsun. Allah (cc) Kur'an'ında şöyle buyuruyor.*" "*Kadınlarınıza verdiğiniz mehirlerin*" hakkındaki ayeti okuyarak Hz. Ömer'i bu hususta uyarmış ve Hz. Ömer, "*Kureyşli kadın doğru söyledi Ömer hata etti*" diyebilmiştir.¹⁰

Öte yandan günümüzde *BES (Bireysel Emeklilik Sigortası)* projesine daha makul bir yürürlük sağlayabilmek¹¹ için evlenecek çiftlerin peşin veya veresiye olarak mehirlerini BES gibi tasarruf sandığına yatırmaları ve böylece mehir hadisesine yürürlük kazandırmaları mümkündür. Böylece kadınların sosyal güvenlik teminatları da sözde değil fiiliyatta işlerlik

⁹ RG. 22 Haziran 1994, 21968 sayılı, **KHK**, 7. Md.

¹⁰ Hz. Ömer bir gün hutbe okurken şunları söyler: "Kadınlara mehir verirken aşırı gitmeyin. Eğer onlara çık mehir vermek dünyada hayır ve Allah katında takva göstergesi olsaydı, bunu sizin en üstünüz olan Hz. Peygamber yapardı. O ise ne kadınlarına ne de kızlarına on iki ukkiyeden fazla mehir takdir etmedi." O sırada bir kadın kalkıp şunları söyledi: "Ey Ömer Allah bize veriyor siz ise sen ise bize haram kılıyorsunuz? Yüce Allah'ın kitabında şöyle buyurmuyor mu? Kadının bu sözleri üzerine başını öne eğerek, "kadın doğru söyledi Ömer hata etti" buyurdular. "Ey Ömer tüm insanlar senden daha anlayışlı" olmuşlar. Kurtubi, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmet b. Ebû Bekr, **el-Câmîu'l -Ahkâmu'l-Kur'ân**, Müessesetü'l-Risâle, Beyrut 2006, V. s. 99-286-287; Beyhâkî, Ebû Bekir Ahmetb. Hüseyin b. Ali, **es- Sünenü'l-Kübrâ** (tah. Muhammed Abdülkadir Ata), Mekke 1994, VII, s. 233; s. 29. İbn Kesir, İmâdü'din Ebi'l Fidâ İsmail Dimeşki, **Tefsiru'l-Kur'âni'l-Aziym**, VII, Kahire 2000, I, s. 478; Razi, Ebû Abdullah Fahrettin Muhammed b. Ömer, **Tefsir-i Kebir (Mefâtihu'l Gayb)**, y.y. IV, s. 13.

¹¹ BES hakkında taf.bkz. Ergenekon, Çağatay, "*Özel Emeklilik Kurumları Karşısında Hayat Sigortacılığının Rekabet Gücünün Artırılmasına Yönelik Tedbirler*" Adlı Makalesi, **Reasürör Dergisi**, sa. 27, Ocak 1998, s. 6-16.

kazanmasının önü de açılmış olacaktır. Ebetteki bu müessesenin mehir üst kavramı altında kurumsallaşması ayrı bir önem taşır belki daha sağlıklı düşünce olsa da bugün için var olan imkânın değerlendirilmesi bilinçli Müslümanlar için isabetli bir fon kaynağı gibi durmaktadır. Nitekim günümüzde Çin gibi bazı devletler evlilik sigortası poliçe ürünü düzenlemeye başlamışlardır. Bu da bize gösteriyor ki toplumsal yapıların değişmesi, yeni şartlar ve durumlar ortaya çıkarması karşısında İslâm hukukunun dönemindeki kurumlarının da yapısal değişikliğe uğraması kaçınılmazdır.

Mezhep imamaları döneminde âkile müessesesi daha da genişletilerek bunu akdi bir sözleşme bağı haline dönüştürülmüştür. Âkile müessesesi zamanının şarta ve koşullarına göre yapısal değişikliğe uğrayarak farklı toplumlarda aynı gayenin tahakkuku için çeşitli müesseselerle giderilmeye çalışılmıştır. Âkile müessesesi daha sonraki dönemlerde geliştirilemediğinden günümüzde İslâm dünyasında Batı'daki tarzda bir sosyal güvenlik müessesesi kurulamamıştır.

Âkile müessesesine benzer yapılanmalar açısından Abbasi, Selçuklu ve Osmanlılarda *fütüvvet*, *Ahilik* ve *Loncaların* bünyelerinde oluşturdukları sandıklar aracılığı ile birey ve toplumların sosyal güvenliklerinin iş kolları olarak sağlanması yoluna gidilmiştir. Osmanlılar 'da özellikle vakıflar, riziko çeşidine göre şekillenmiş ve hemen her konuda sosyal güvenlik teminatı veren gönüllü kuruluşlar haline dönüşmüştür. Bu sandıkların bünyesinde oluşturdukları *âvarız sandıkları*, *teâvuni Sandıklar*, *dost sandıkları* gibi sandıklar daha sonra Türkiye Cumhuriyetinde memurlar için *Emekli Sandığı*, sanayi devriminin ortaya çıkardığı dalgalanmalar neticesinde işçiler için geliştirilen *Sosyal sigorta Sandığı* ve esnaf halk için çıkarılan *BAĞ-KUR* gibi sosyal güvenlik tedbirlerin günümüzde *SGK* üst kurumu altında bira araya getirilmiştir.

Sosyal güvenliğin dünü ve bugünü iyi tahlil edildiğinde hemen her dönemde insanoğlu aynı tür rizikolarla karşı karşıya gelen bireylerin tehlike ortaklıkları kurmaları ve bu hususta zayıf taraf olan bireyin korunması için devlet tarafından alınan tedbirlerin alındığını görmekteyiz.

İslâm hukuk tarihinde âkile kavramıyla başlayan sigorta faaliyetleri günümüzde sosyal güvenlik kurumu altında fonksiyonlarını sürdürmektedirler. Bu kavramın Batı'da sigorta kavramıyla ifade edilesi, Müslümanlar arasında kavram kargaşasına zemin hazırlamış ve uzun süre tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Kavramda anlaşamayan Müslümanlar gerek sosyal güvenlik şemsiyesi altındaki sigorta kavramına, gerekse diğer sigorta branşlarına karşı Batı kökenli olan sigortaya büyük bir direnç göstermişlerdir. Uzun zaman bu sosyo-kültürel durum ve kavram tartışması sosyal güvenlik kurumları da nasibini almış ve sigortalılar topluluğunun belli sayıya ulaşması ve aktüeryal dengelerin sağlanmasında ciddi problemler doğurmuştur.

Sosyal güvenlik bir devletin çağdaşlık ve gelişmişlik düzeyini gösteren en önemli kriterdir. Günümüzde hemen her devletin ilerlemiş ve geri kalmış olma yargısını sosyal güvenliğe ayırdığı payla ölçülmektedir. Sosyal güvenlik fonlarını sağlam zeminlere oturtan toplumlar, ileri toplumlar olabilmişlerdir. Sosyal güvenlik ağını taşralarda dahi bankaların önünde bir kurum haline dönüştürülmesi kaçınılmaz bir hedeftir. Günümüzde sosyal güvenlik bilinci çok zayıflamıştır. Devletin bu konuda halkını daha bilinçli ve daha duyarlı olarak eğitmesi de kaçınılmazdır.

Sosyal güvenlik rizikoları genellikle ölçülebilen rizikoları teminat altına almaktadır. Bunun için de sigortalılar topluluğunun belli bir sayıya ulaşması gerekir ki aktüeryal dengelerin kurulması ve risk ölçülme imkânı bulunabilsin.

Âkile sistemi için günün şartlarında Ömer Nasuhi Bilmen, âkilenin en azının 700 kişi olduğu ifade edilmiştir.¹² Bu durum da günün şartlarında rizikonun ölçülmesi ve aktüeryal(ne demek?) dengenin kurulması için ortaya konan denek sayısı olarak durmaktadır.

¹² Bilmen, III s.53-55; Molla Hüsrev, II. s. 124-126; Karaman, *MİH*, II. s. 475.

Ölçülemeyen rizikolara teminat verilmemesi kuraldır. Bu tür sigortalarda kumar ve bahis hükümleri geçerlidir. Zira sosyal güvenlik rizikoları ölçülemeyen rizikoları da teminat altına alması devlet olmanın gereği olarak vurgulanmıştır. Keza sigortanın haksız kazanç elde etme aracı olmaması için kural olarak ölçülebilen rizikoların teminat verilmiştir. Keza kasıtlı suçta sigortacının sigorta bedeli ödeme sorumluluğu bulunmamaktadır. Bu ilke de Hz. Peygamber (sav)'in ilk dönem sigortası olan âkile sistemi için söylediği “*kasıtlı suçta âkile olanların sorumluluğu yoktur*”¹³ temel ilkesi bugün de hemen her sigorta türü için ilke kabul edilmiştir.

Âkile sisteminde verilen teminatların karşılanması *divan ehli, mensup olduğu aşiret, kavim ve kabilesi, mevlâli ve beytülmâldir*. Günümüzde de sigortacı satın aldığı rizikoları karşılaması için Sigortacı-Reasürör-Retroseyoner gibi iç içe girmiş bir teminat sistemi geçmiş dönemin meratibinin bir izlenimini vermektedir.¹⁴

7. SONUÇ

İslâm dini, düalist yapısı gereği vicdanî bir yaptırım yanında hukukî bir yaptırımı da bulunmaktadır. Bilindiği gibi bireye yönelik en önemli yaptırım vicdani yaptırımdır. Günümüzde insanları kanun gücü veya mahkeme korkusunu yeterli saymak yerine dini, ahlaki ve vicdani yaptırımı yer verilmesi en sağlıklı ve öncelikli bir yoldur. Öten yandan değişen şartların ve mükellefin yapısı da dikkate alınarak en etkili yaptırım vicdani yaptırımın yanında işçi ve işveren arasındaki ilkelerin sağlıklı bir zemine oturması için hukuki yaptırım olduğu da kuşkusuzdur.

Toplumsal yapıların değişimi neticesinde sanayi toplumu, işverenlerin güçlü, işçilerin ise güçsüz kılındığı sosyal bir yapıdır. Ekonomik zorluklar karşısında zayıf taraf olan işçinin, temel haklarının korunması için iş hukuku kamusal mahiyet kazanmış olup bu konuda devletin denetimi ve gözetimini zorunlu kılmıştır. Bu durum da iş hukukunun kamusal mahiyet kazanmasına da zemin hazırlamıştır.

İslâm kültür tarihinde âkile müessesesinin, karşıladığı risklere bakıldığında risk türüne göre bireylerin tek başına üstesinden gelinemeyecek rizikolara karşı birey ve toplumlar için bir teminat görevi üstlenmiştir. Âkile müessesesinde, kasıtlı suçun dışarıda bırakıldığı bu yapılanmada hata ve hata benzeri rizikolar ise kusursuz sorumluluk kapsamında kurumsallaştığı görülmektedir. Bunun için Peygamberimiz(sav), “*kasıtlı suçta âkilelerden bir şey ödenmez*” buyurarak sosyal güvenlik kurumunun ilkesel temelini de belirtmiştir.

¹³ Tirmizi, *Ferâiz* 2; İbn Mâce, *Diyet* 1; Mûrisi öldüren kâtil, mirastan mahrum olduğu gibi, mûsisini öldüren mûsa leh de vasiyetten mahrum edilir. (Ebû Dâvud, *Diyât*, 18; Tirmizi, *Ferâiz*, 17; Ahmed b. Hanbel, I, 49) Bu görüş, Hanefî ve Hanbelîlere göredir. Şâfiî ve Mâlikîlere göre katile vasiyet yapılabilir. Taf bkz. Cevzi, İbn Kayyim, Muhammed b. Ebu Bekr, *İ'lâmü'l-Muvakkûn an Rabbi'l-Âlemîn*, Beyrut 1993, II, s. 13.

¹⁴ *Müşterek sigorta (Koasürans)*, bir rizikonun muhtelif sigortacılar arasında paylaşılması olup her bir sigortacı rizikonun belirli bir kısmını temin eder. Müşterek sigorta genellikle, büyük rizikoları karşılamak üzere yapılır. *Mükerrer sigorta (Reasürans)* şirketleri belirli oranda rizikoları üzerinde tutar. Geri kalanı başka bir şirkete (reasürör) belli bir ücret karşılığında tekrar sigortalı. Buna “*mükerrer sigorta*” ya da “*reasürans*” denir. *Retrosesyon (yeniden devir)*, reasürörün taşıdığı rizikonun bir kısmını başka bir sigortacıya devretmesi işlemidir. Retrosesyon ikinci devir işlemidir. (*Sigortacı-Reasürör-Retroseyoner.*) Omağ, *BSH*, s. 63. Atasagun, Emin, *Türkiye’de Sigortacılığın Gerçek Yönü*, Güray Matb, İstanbul 1978, s. 85. Çaldağ, Yurdakul, *Sigorta İşletmeleri ve Muharebesinin İncelenmesi*, İ.T.İ.A Yayınları 1979, s. 44; Pekiner, Kamuran, *Sigorta İşletmeciliği*, İÜİFY, İstanbul 1981, s. 187; Arseven, s. 49; Cahit, Nomer, “*Türkiye’de Reasürans İnhisarı*” Adlı Makale, *Reasürans Hukuku*, II. sa. 1-2, 1984, s. 7-26; Atabek, Reşat, *Reasürans Hukuku*, BTHAEY, Ankara 1974, s. 1-17; Bozer, Ali, *Sigorta Hukuku Ders Notları*, Ank 1976, s. 68.

¹⁴Bkz. Arseven, s. 25-26; Kender, s. 6; Vehbe, Ali Terfîk, “*Çağdaş Hukukta ve İslâm Hukuku’nda Sigorta*” adlı makale (Çeç: Servet Armağan),

Sosyal güvenlik bir insan hakkı ve bir devlet görevi olduğundan modern toplumlarda anayasal güvence altına alınmış ve bireye anayasal bir talep hakkı tanınmıştır. Tabi ve sosyal nitelikteki rizikoya uğrayan bireyler için sosyal hukuk alanında geliştirilen en önemli tekniklerden biri, sosyal güvenlik kurumudur. Birey ve toplumların emniyet ve güven içinde yaşamaları için kendilerine sunulan bu teminat bir insan hakkı olarak görülmelidir. Primli veya primsiz iki tür disipline sahip olan sosyal güvenlik kurumları tarihin ilk dönemlerinden itibaren her dönem varlığını hissettirmiştir. Bu kurumların zorunlu veya ihtiyarı olması devletin vereceği bir kararla sağlanabilir. Sosyal güvenliği sağlayan araçlar, toplumdan topluma değişse de hemen her toplumda aynı veya benzer tehlikelerin varlığı için insanları ihtiyaçlarının esaretinden kurtaracak ve onlara insan olduğunu ve onurlu bir hayat sürmesinin bir tür güvencesi olduğu bilinci hemen her toplumda kendini göstermiştir.

İslâm hukuk tarihindeki sosyal güvenlik araçları zamanın gelişmesine paralel olarak sürekli değişmektedir. Zamanın belli bir dönemindeki uygulama ve düzenlemelere bakıp kalınmaması gerektiği, dünyada ideal bir sosyal güvenlik ağının kurulamaması, sosyal güvenlik alanında sürekli değişmelerin yaşanmasından kaynaklanmaktadır.

5. KAYNAKLAR

- Heyet, Kur'an Yolu Türkçe Meali ve Tefsir, II, DİBY, Ankara 2006.
- Sağlam, Hadi. (2016). İslâm Hukuk Tarihinde Güvenlik Kurumları, Alim Kitapevi, Ankara.
- RG. 22 Haziran 1994, 21968 sayılı, KHK, 7. Md.
- Kurtubi, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmet b. Ebû Bekr, el-Câmiu'l -Ahkâmu'l-Kur'ân. (2006). V, Müessesetü'l-Risâle, Beyrut.
- Beyhâkî, Ebû Bekir Ahmetb. Hüseyin b. Ali. (1994). es- Sünenü'l-Kübrâ (tah. Muhammed Abdülkadir Ata), VII, Mekke.
- İbn Kesir, İmâdü'dîn Ebi'l Fidâ İsmail Dimeşki.(2000). Tefsiru'l-Kur'âni'l-Aziym, VII, Kahire.
- Cahit, Nomer. (1984). "Türkiye'de Reasürans İnhisarı" Adlı Makale, Reasürans Hukuku, II. sa. 1-2.
- Vehbe, AliTevfik.(1973). "Çağdaş Hukukta ve İslâm Hukukunda Sigorta, (Çeç: Servet Armağan), Mukâyeseli Hukuk Araştırmalar Dergisi, İstanbul Üniversitesi Mukayeseli Hukuk Enstitüsü Yayınları", sa.10, İstanbul.
- Omağ, K. Merih.(1988). Ticâret Hukuku, AÜAÖF Yayınları, Eskişehir.
- _____,Türk Hukukunda Mecburi Sigortalara ve Sorunlarına Genel Bir Bakış-Zorunlu Sigortalar Paneli, Sigorta Hukuku Türk Derneği Yayınları, İstanbul 1993
- _____,Banka ve Sigorta Hukuku, AÜAÖF Yayınları, Eskişehir 1995.
- Mustafa Sabri.Şeyhülislâm, Beyânü'l-Hak Mecmuası, sa. 4, IV, s. 1858-1861; aynı müellifin Beyânü'l-Hak Mecmualarında sa. 102, IV. s. 1890-1894; Beyânü'l-hak isimli ilmi mecmuada "Din-i İslâm'da Hedef-i Münükaşa Olan Mesâil" ünvanıyla neşredilen müteselsil makalelerin bir araya toplanmasıyla kitap haline getirilmiştir.
- _____, Meseleler, Sebil Yayınları, İstanbul 1995.
- Kender, Rayegân.(1995). Türkiye'de Hususi Sigorta Hukuku, Filiz Yayınları, İstanbul.
- Karaman, Hayrettin. (1985). İslâm Hukukunda İctihat, DİBYayınları, Ankara.
- _____, Mukâyeseli İslâm Hukuku, I-III, Nesil Yayınları, İstanbul 1991.
- _____, İslâma Göre Banka ve Sigorta, Nesil Yayınları, İstanbul 1992
- Billah, Mohd Masum. (1993). Life Insurance?An Islamic View, Arab Law Quarterly, Londra.
- Bilmen, Ömer Nasuhi.(1985). Hukukî İslâmiyye ve İstilahatı Fıkhîyye Kamusu, Bilmen Yayınları, I-VIII, İstanbul.
- Biltaci, Muhammed.(1884). "et-Te'min fi'l-Fikri'l-Fıkhî'l-Muasıra", Adlı Makalesi, (Diraset Arabiyye İslâmiyye Dergisi İçinde), Mecelletü'l Ezher, Kahire.
- _____, Ukud et-Te'min, Kuveyt 1982.
- Buhâri, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail, (ö.256/869).(1981). el-Câmiu'-Sahih, (Sahihu'l- Buhâri) Çağrı Yayınları, İstanbul.
- Atabek, Reşat.(1974). Reasürans Hukuku, BTHAEY, Ankara.
- _____, Sigorta Hukuku, Duygu Matbaası, İstanbul 1950.
- Pekiner, Kamuran. (1981). Sigorta İşletmeciliği, İÜİFY, İstanbul.
- Atasagun, Emin. (1978). Türkiye'de Sigortacılığın Gerçek Yönü, Güryay Matbaacılık, İstanbul.
- Cevzi, İbn Kayyım, Muhammed b. Ebu Bekr.(1993). İ'lâmü'l-Muvakkîn an Rabbi'l-Alemin, Beyrut.
- Çaldağ, Yurdakul.(1979). Sigorta İşletmeleri ve Muhasebesinin İncelenmesi, İ.T.İ.A Yayınları.
- Çeker, Orhan.(1997)."Bir Sigorta Müessesesi Uygulama Projesi" Adlı Makalesi, İlim ve Sanat Dergisi, sa.43, Mart 1997. 1. Uluslararası İslâm Ticaret Hukukunun Günümüzdeki Meseleleri Kongresi, Kombad Yayınları, Konya.
- Ergenekon, Çağatay, "Sosyal Güvenlik Sistemleri Bağlamında Özel Emeklilik Uygulamaları Türkiye'deki Gelişi Global Perspektifte Bir Bakış" Milli Reasüransın açtığı sigortacılık yarışmasında birincilik ödülüne laik görülmüştür. MRTAŞY.

_____, "Özel Emeklilik Kurumları Karşısında Hayat Sigortacılığının Rekabet Gücünün Artırılmasına Yönelik Tedbirler" Adlı Makalesi, Reasürör Dergisi, sa. 27, Ocak 1998.

Ergin, Feridun.(1973). Ak İktisat Ansiklopedisi, I-II, İstanbul.

Billah, Mohd Masum.(1993). Life Insurance?An Islamic View, Arab Law Quarterly, Londra.

Bilmen, Ömer Nasuhi. (1985). Hukukî İslâmiyye ve İstılahatı Fıkhiyye Kamusu, Bilmen Yayınları, I-VIII, İstanbul.

İbn Abidin. (1984). Muhammed b. Emin, Reddül Muhtar, I-VIII, İstanbul.

_____, Mecmuatür Resâil, II, İstanbul 1325.